

بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال)

حسن شیرعلیزاده^۱
لیلا عظیمی^۲
صمد رسول‌زاده اقدم^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۲/۱۴

تاریخ تصویب: ۱۳۹۲/۰۶/۲۵

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال انجام شده است. چهارچوب نظری و مدل تحلیلی با استفاده از نظریه نظریه‌پردازانی همچون برایان اس ترنر، تی. اچ. مارشال، یورگن هابرماس، تالکوت پارسونز و... ارائه شد. همچنین در تشریح مفهوم دینداری در این تحقیق ما از مدل چند بعدی گلاک و استارک استفاده کرده‌ایم. این پژوهش به روش پیمایشی انجام شد و در جهت ارتقا روایی سنجه‌های پرسشنامه از تکنیک تحلیل عامل استفاده شده است که نتیجه تکنیک تحلیل عامل ۰/۸۷ به دست آمد و قابلیت اعتماد نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ که برای متغیر وابسته ۰/۷۵ و متغیر مستقل ۰/۸۲ به دست آمد. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی ۲۴۲۷ نفر از دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال بودند که از بین آن‌ها با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۳۱ نفر به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی ساده متناسب با حجم به‌عنوان نمونه انتخاب گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از دو شیوه آمار توصیفی و استنباطی و با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS، پس از تهیه جدول ماتریس، اطلاعات در قالب جداول یک‌بعدی و دوبعدی تنظیم شد. یافته‌های پژوهش نشانگر این بودند که آشنایی از حقوق شهروندی (متغیر وابسته) با ابعاد دینداری که شامل بعد اعتقادی، مناسکی، عاطفی و پیامدی بودند رابطه معنی‌داری دارد. همچنین نتایج حاصل از رگرسیون چندمتغیره نشان داد متغیرهای مستقل وارد شده در معادله جمعاً ۵۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین نمودند.

واژگان کلیدی: شهروندی، بعد اعتقادی دینداری، بعد مناسکی دینداری، بعد عاطفی دینداری، بعد پیامدی دینداری.

^۱ - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی و عضو باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال.

E-mail: hasan.sh1365@yahoo.com

^۲ - عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد، لرستان. E-mail: azimi.leila921@yahoo.com

^۳ - عضو هیأت علمی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان. E-mail: samad.1356@gmail.com

مقدمه

مارشال، شهروندی را نوعی موقعیت اجتماعی اعطاء شده به افراد یک جامعه می داند که به موجب آن تمامی افراد، صرف نظر از تفاوت‌های فرهنگی، از جایگاه، حقوق و وظایف برابر که توسط قانون حمایت و تثبیت شده، برخوردارند (به نقل از پورجیلی، ۱۳۸۵: ۱۱۵).

شهروندی، اغلب به‌عنوان موضوعی که مربوط به روابط داخلی بین افراد و حکومتی که آن‌ها بدان تعلق دارند و همچنین بین خود آن افراد در نظر گرفته شده است که برخوردار از حوزه عمومی و جامعه مدنی کارآمد و پویا است. شهروندی را به‌عنوان پدیده‌ای می‌دانند که همراه با دولت مدرن ظاهر شده است تا شامل یکسری حقوق اجتماعی، سیاسی، مدنی و فرهنگی باشد. شهروندی بدین معنا به‌عنوان امری مثبت تلقی شده است یعنی چیزی که باید از آن دفاع کرد و در صورت امکان در درون دولت‌ها عمق بخشیده شود (هورتان، ۱۳۸۶: ۲۰).

در مبحث نظری تحقیق بیشتر از نظرات برایان اس ترنر، تی. اچ. مارشال، یورگن هابرماس، تالکوت پارسونز و... استفاده شده است. این تحقیق سعی دارد رابطه بین دینداری افراد با نگرش آنان نسبت به حقوق شهروندی را مشخص نماید. همچنین تلاش شده است ضمن بیان اهمیت حقوق شهروندی در جوامع معاصر میزان همسازی و ملازمت دینداری و شهروندی در جامعه ایران به لحاظ تجربی و نظری بررسی گردد. این تحقیق در دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال کاملاً تازه‌گی داشته است و به‌علت این که دانشجویان به‌عنوان گروه جوان جامعه تلقی می‌شوند، می‌توان یافته‌های این تحقیق را به کل جامعه تعمیم داد.

شهروندی، اصلی است که بر روابط دولت و اعضای جامعه نظارت می‌کند، یعنی از یک‌سو به امتیازات دولت و حقوق افراد و از دیگر سو به مناسبات و فرایندهای تاریخی مربوط می‌شود. با این که شهروندی اعتبار فرد را در جامعه مشخص می‌کند، اما همزمان بر بسترهای اجتماعی که فرد در آن‌ها رفتار می‌کند، نیز تأکید دارد. بنابراین، «کارکرد اصلی شهروندی، اداره‌ی جامعه مطابق با رعایت حقوق دیگران و تعهد به انجام امور در جهت حفظ نهادهای مشترکی است که این حقوق را پایدار نگه می‌دارند» (فالكس، ۲۰۰۰: ۱۶۷).

از لحاظ نظری، اندیشمندان اجتماعی حقوق شهروندی را به ابعاد: ۱- حقوق اجتماعی، ۲- حقوق سیاسی، ۳- حقوق مدنی، ۴- حقوق فرهنگی، و دینداری را به ابعاد: ۱- اعتقادی، ۲- مناسکی، ۳- عاطفی (تجربی)، ۴- پیامدی تقسیم‌بندی کرده‌اند. تحقیقات انجام شده در زمینه رابطه بین دینداری و آشنایی با حقوق شهروندی نشان می‌دهد که دو دیدگاه متفاوت در بین اندیشمندان وجود دارد. عده‌ای از اندیشمندان معتقدند با ورود انسان از جامعه سنتی به جامعه جدید، به مرور اعتقادات متافیزیکی و باورهای دینی از او فاصله می‌گیرد و به جای آن مفاهیمی مانند حقوق شهروندی جای آن را می‌گیرد و

بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی
(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلیخال)

عامل مهمی در همبستگی اجتماعی بشمار می‌روند. از سوی دیگر عده‌ای بر این باورند که دین از نیازهای عمیق فطری و ضرورت‌های ناگزیر اجتماعی است و انسان همین که از یک دین الهی محروم شود، شروع به آفریدن ادیان جعلی و مشرب‌های التقاطی می‌کند. این اندیشمندان معتقدند یک همسویی بین دینداری و حقوق شهروندی در جوامع وجود دارد.

از جمله تحقیقات انجام شده در این زمینه می‌توان به نتایج حاصل از بررسی‌های محمد دلبر با عنوان رابطه بین دینداری و حقوق شهروندی اشاره کرد. که این تحقیق با روش پیمایش و با استفاده از تکنیک پرسشنامه انجام شده است و جامعه آماری آن دانشجویان شاغل به تحصیل در مقاطع و رشته‌های مختلف تحصیلی بوده و در سال ۱۳۸۸ صورت گرفته است که از لحاظ موضوعی با تحقیق حاضر سنخیت دارد (دلبر، ۱۳۸۸). همچنین پژوهش دیگری با عنوان «اسلام و دموکراسی، مطالعه جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری و تمایل به دموکراسی در شیراز» توسط آقای مجید موحد و خانم حلیمه عنایت صورت گرفته است (موحد و دیگری، ۱۳۸۱).

اما آنچه در این تحقیق مهم است بررسی رابطه دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی در بین دانشجویان است از آنجایی که دانشجویان و نسل جوان بیشتر در معرض تغییرات ارزشی و اجتماعی هستند. لذا بررسی روحیات و نگرش‌های آن‌ها از این حیث حائز اهمیت است. جوانان ایرانی از یک‌سو تحت تأثیر فرهنگ دینی جامعه خود هستند، فرهنگی که مورد احترام خانواده‌ها و اجتماعات محلی است و از طرف نهادهای آموزشی، رسانه‌های دولتی و مطبوعات ترویج و تبلیغ می‌شود و از طرف دیگر متأثر از عناصر ساخته دنیای جدید هستند. بنابراین سؤالی که در این تحقیق باید به آن پرداخت این است که، اگر با افول دین در جوامع غربی حقوق شهروندی عامل همبستگی اجتماعی باشد، آیا در جوامع اسلامی مانند کشور ایران امکان توسعه روابط شهروندی وجود دارد؟ آیا دینداری افراد آنان را به رعایت حقوق شهروندی تشویق می‌کند یا مانعی در جهت تحقق آن است.

دین به‌عنوان یک نهاد اجتماعی همواره در سیاست‌گذاری‌ها، شکل‌دهی به روابط اجتماعی، برنامه‌ریزی‌های کلان جامعه در طول تاریخ نقش مؤثر داشته است. از دیدگاه دورکهایم دین عامل انسجام و وحدت اجتماعی در بین افراد جامعه است. بنابراین بین دینداری و پدیده‌های اجتماعی می‌تواند رابطه وجود داشته باشد و دین می‌تواند میزان آگاهی و رفتار اعضای جامعه نسبت به پدیده‌های اجتماعی موجود از جمله حقوق شهروندی را تحت تأثیر قرار دهد.

افراد با آگاهی از حقوق شهروندی خویش می‌توانند، تعاملات اجتماعی خود را با یکدیگر و نظام سیاسی حاکم مشخص سازند. بنابراین در جوامعی که افراد به حقوق و تکالیف خود آگاهی داشته باشند حریم همدیگر را رعایت خواهند کرد و در نتیجه جوامع از استحکام و مشروعیت بیشتری برخوردار خواهد

شد. بنابراین شهروندشدن و شهروند خوب بودن یک فرهنگ است که هم نیاز به آموختن دارد و هم زمان زیادی را می‌طلبد.
هدف اصلی:

بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال.

دلبر در تحقیقی تحت عنوان دینداری و حقوق شهروندی، به این نتیجه رسید که در قسمت همبستگی بین ابعاد متفاوت دینداری با نگرش به حقوق شهروندی، در حالی که بعد اعتقادی دینداری رابطه معنادار و مستقیم با نگرش به حقوق شهروندی بود، بعد مناسکی همبستگی معنادار و معکوس با نگرش به حقوق شهروندی داشت؛ بدین معنا که با افزایش بعد اعتقادی دینداری افراد به حقوق شهروندی مثبت‌تر می‌شود، اما با افزایش بعد مناسکی دینداری نگرش افراد به حقوق شهروندی منفی‌تر می‌شود. همچنین دانشجویان تا میزان زیادی نگرش مثبتی به حقوق شهروندی دارند به نحوی که بیش از ۸۴ درصد آن‌ها با تمامی گویه‌های حقوق شهروندی نظر خیلی موافق داشته‌اند (دلبر، ۱۳۸۸).

موحد و همکاران نیز تحقیقی با عنوان «اسلام و دموکراسی، مطالعه جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری و تمایل به دموکراسی در شیراز» انجام دادند. یافته‌های این پژوهش نشانگر تمایلات زیاد مذهبی پاسخگویان و در کنار آن تمایل شدید آنان به دموکراسی و مشارکت سیاسی عمومی است. و در عین حال رابطه آماری معناداری میان دو متغیر تمایل به دموکراسی و دینداری مشاهده شده است (شیانی، ۱۳۸۱).

یکی از نظریه‌پردازان معاصر که تحلیل جامعه‌شناسانه‌ای از مفهوم شهروندی ارائه داده است، برایان، اچ. ترنر می‌باشد. او معتقد است در جوامع جدید جایی که نابرابری اجتماعی با عقلانیت اقتصادی توجیه می‌شود، شهروندی می‌تواند به مثابه مذهب مدنی در جهت انسجام اجتماعی عمل کند. فرد می‌تواند گستره‌ی مطالعات شهروندی را در رابطه‌ی متقابل هویت، اجتماع، فضیلت مدنی و منابع کشف کند: وقتی حقوقی به‌عنوان موقعیت رسمی نهاده می‌شود، استحقاق رسمی برای منابع کمیاب را به مردم اعطا می‌کند. شهروندی نیز بر دسترس افراد و گروه‌ها به منابع نظارت می‌کند در این اجتماع، افراد با شهروندشدن هویتی کسب کرده و دارای فضیلت مدنی می‌شوند، یعنی تعلقات و وابستگی نسبت به اجتماع سیاسی پدید می‌آید (به نقل از شیانی، ۱۳۸۱: ۶۷-۶۸). همسو با بسیاری از نظریه‌پردازان هم چون مارشال، گیدنز، هابرماس و . . . که شهروندی را پدیده‌ای جدید می‌دانند. ترنر نیز در بحث از چگونگی و گسترش شهروندی به فرایند نوشتن توجه خاص دارد و در تبیین او درباره گسترش و جایگاه شهروندی در جوامع، زوال و افول دین (دنیوی‌شدن)، مفهومی مرکزی به‌شمار می‌رود (به نقل از عاملی، ۱۳۸۰: ۱۷۵).

یکی دیگر از نظریه‌پردازان که در رابطه با مفهوم شهروندی تحلیل جامعه‌شناسانه‌ای ارائه داده پارسونز است. اهمیت ویژه‌ای که پارسونز به شهروندی می‌داد ناشی از این واقعیت بود که او تصور می‌کرد در جوامع دمکراتیک، شهروندی به معیار اصلی همبستگی ملی تبدیل می‌شود. او در پی آن بود

بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی
(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال)

که خصلت پلورالیستی جامعه‌ی آمریکایی را که مبتنی بر تفاوت‌های مذهبی، قومیتی، نژادی و... بود به یک هدف و هویت مشترک ملی بدل نماید و شهروندی عامل اصلی این وحدت و همبستگی در نظر او بود (نوابخش، ۱۳۸۵: ۲۲). پارسونز با الهام از وبر ضمن تأکید بر پای‌بندی خود به دموکراسی، از خطرهای تهدیدکننده آن انتقاد و بر اهمیت پدیده شهروندی برای حفظ نظام دموکراتیک تأکید می‌کند. او از حق رأی، نامزدی مقام‌های انتخابی، حق شرکت در احزاب و مشارکت سیاسی به‌عنوان حقوق شهروندی دفاع می‌کند.

همچنین در تشریح مفهوم دینداری در این تحقیق ما از مدل چند بعدی گلاک و استارک استفاده کرده‌ایم. که عبارتند از ۱- بعد اعتقادی ۲- بعد مناسکی (عمل) ۳- بعد تجربی (عاطفی) ۴- بعد پیامدی (به نقل از احمدی، ۱۳۸۸: ۱۵-۱۷).

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- بین بعد اعتقادی دینداری دانشجویان و آشنایی آنان نسبت به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد.
- ۲- بین بعد مناسکی دینداری دانشجویان و آشنایی آنان نسبت به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد.
- ۳- بین بعد عاطفی (تجربی) دینداری دانشجویان و آشنایی آنان نسبت به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد.
- ۴- بین بعد پیامدی دینداری دانشجویان و آشنایی آنان نسبت به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی

روش تحقیق مورد استفاده پیمایشی است. جامعه آماری این تحقیق دانشجویان مشغول به تحصیل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال هستند که تعدادشان ۲۴۲۷ نفر می‌باشد. آمار ذکر شده از واحد آمار و اطلاعات دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال در تاریخ ۹۰/۱۱/۰۸ تهیه شده است. حجم نمونه در این تحقیق شامل ۳۳۱ نفر می‌باشد که با استفاده از فرمول کوکران به دست آمد. ابزار مورد استفاده پرسشنامه محقق ساخته است که به شکل طیف لیکرت خواهد بود. در بحث اعتبار از تکنیک تحلیل عامل در جهت ارتقا روایی سنج‌های استفاده شده برای سنجش حقوق شهروندی و دینداری استفاده شد. بدین ترتیب که پرسشنامه را در بین ۳۰ نفر از دانشجویان توزیع کرده و پس از ورود داده‌ها به نرم‌افزار SPSS و تحلیل آن‌ها نتایج زیر به دست آمد:

جدول (۱): تکنیک تحلیل عامل برای سنجش روایی پرسشنامه

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		۰/۸۷۱
Bartlett'	Approx. Chi-Square	۲۰۴/۲۰۰

s Test of Sphericity	df Sig.	۱۰ ۰/۰۰۰

برای بررسی قابلیت اعتماد (پایایی) پرسشنامه تحقیق، ابتدا نمونه‌ای شامل سی پرسشنامه در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال که بصورت کاملاً تصادفی انتخاب شدند پخش گردید (پیش‌آزمون) ، سپس از طریق نرم‌افزار (SPSS) برای هر کدام از ابعاد حقوق شهروندی و دینداری، گویه‌های آن‌ها از طریق آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفت و در مجموع ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای مستقل ۰/۸۲ و برای متغیر وابسته ۰/۷۵ به دست آمد.

در این تحقیق از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم بر حسب رشته‌های عمده تحصیلی استفاده شد.

در مرحله اول تعداد دانشجویان هر دانشکده را به کل جامعه آماری تقسیم کرده و سپس با ضرب در کل حجم نمونه، سهم هر دانشکده از حجم نمونه برآورد می‌شود. چون در نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب، تعداد نمونه در هر طبقه به اندازه نسبت آن طبقه در کل جامعه آماری است (رفیع‌پور، ۱۳۸۷: ۳۸۹). در مرحله دوم، کلاس‌های هر دانشکده را شماره‌گذاری کرده و بر حسب حجم نمونه مورد نیاز آن دانشکده، بصورت تصادفی ۱ یا ۲ کلاس از هر دانشکده را انتخاب، و سپس پرسشنامه‌ها توزیع شد.

۱- حقوق شهروندی:

تعریف نظری: مارشال شهروندی را موقعیت اعطا شده به اعضای کامل اجتماع می‌داند. تمام افراد دارای این موقعیت، با توجه به حقوق و وظایف اعطا شده به آنان با هم برابرند (به نقل از شیانی، ۱۳۸۱: ۶۶).

تعریف عملی: در این تحقیق متغیر وابسته حقوق شهروندی با ابعاد حقوق اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و مدنی با استفاده از طیف لیکرت و از طریق پرسشنامه سنجیده خواهد شد.

۲- حقوق اجتماعی

تعریف نظری: بنا به عقیده پارسونز یعنی عضویت کامل در عرصه اجتماعی (به نقل از پور جبلی، ۱۳۸۵: ۱۱۰).

تعریف عملی: در این تحقیق این متغیر با سنجه‌هایی چون: ۱- امنیت اجتماعی، ۲- مزایای آموزشی، بهداشتی و ... با استفاده از طیف لیکرت و از طریق پرسشنامه سنجیده شد.

۳- حقوق مدنی

تعریف نظری: حقوق قانونی که همه شهروندان در اجتماع ملی معینی دارند (کاستلز، به نقل از پورجبلی، ۱۳۸۵: ۱۱۰).

تعریف عملی: این متغیر با سنجه‌هایی مثل: ۱- آزادی بیان، ۲- حق محاکمه منصفانه، ۳- دسترسی برابر به حقوق قانونی و ... با استفاده از طیف لیکرت از طریق پرسشنامه سنجیده خواهد شد.

بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی
(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال)

۴- حقوق سیاسی

تعریف نظری: حقوق سیاسی به حقوقی اطلاق می‌شود که برای مشارکت فعالانه در فرایندهای دموکراتیک حکومت ضروری است (همان: ۱۱۰).

تعریف عملی: در این تحقیق حقوق سیاسی با سنجه‌هایی چون: ۱- حق رأی، ۲- نامزدی مقامات انتخابی، ۳- حق شرکت در احزاب سیاسی و . . . با استفاده از طیف لیکرت از طریق پرسشنامه سنجیده خواهد شد.

۵- حقوق فرهنگی

تعریف نظری: حقوق قومیت‌های مختلف و اقلیت‌های مذهبی در جامعه و آزادی در ارایه فعالیت‌های فرهنگی و باورهای مربوط به خود است (به نقل از پورجیلی، ۱۳۸۵: ۱۱۰).

تعریف عملی: حقوق فرهنگی با سنجه‌هایی چون: ۱- حفظ زبان، ۲- فرهنگ، ۳- قومیت و . . . با استفاده از طیف لیکرت از طریق پرسشنامه سنجیده خواهد شد.

۶- دینداری

تعریف نظری: به گفته دورکیم، دین نظام یکپارچه‌ای از باورداشت‌ها و عملکردهای مرتبط به چیزهای مقدس است، این باورداشت‌ها و عملکردها همه کسانی را که به آن عمل می‌کنند در یک اجتماع اخلاقی واحد همبسته می‌کند (دیلینی، ۱۳۸۷: ۱۵۲).

تعریف عملی: در این تحقیق متغیر مستقل دینداری با ابعاد اعتقادی، مناسکی، عاطفی و پیامدی با استفاده از طیف لیکرت و از طریق پرسشنامه سنجیده خواهد شد.

۷- بعد اعتقادی دینداری

تعریف نظری: اعتقاد دینی جنبه شناختی و معرفتی دین است (شجاعی زند، ۱۳۸۰: ۶۵).

تعریف عملی: در این تحقیق بعد اعتقادی دینداری با سنجه‌هایی: ۱- اعتقاد به خداوند، ۲- اعتقاد به قرآن، ۳- اعتقاد به جهنم، ۴- اعتقاد به بهشت و سایر سؤال‌ها با استفاده از طیف لیکرت از طریق پرسشنامه سنجیده خواهد شد.

۸- بعد مناسکی دینداری

تعریف نظری: مناسک دینی جنبه شعائری و عبادتی دین است (شجاعی زند، ۱۳۸۰: ۶۵).

تعریف عملی: در این تحقیق بعد مناسکی دینداری با سنجه‌هایی چون: ۱- نماز خواندن، ۲- دعا خواندن، ۳- شرکت در مجلس عزاداری و سایر موارد با استفاده از طیف لیکرت از طریق پرسشنامه سنجیده خواهد شد.

۹- بعد عاطفی (تجربی) دینداری

تعریف نظری: به جنبه معنوی و فردی دین گفته می‌شود (شجاعی زند، ۱۳۸۰: ۶۵).

تعریف عملی: بعد عاطفی دینداری شامل مؤلفه‌هایی است که به عواطف و احساسات مذهبی ناشی از اعتقاد دینی می‌پردازد و در این تحقیق با ابزارهایی چون: ۱- ترس، ۲- پذیرش توبه‌ها از سوی خدا، ۳- پوچ بودن زندگی و سایر سؤال‌ها با استفاده از طیف لیکرت از طریق پرسشنامه سنجیده خواهد شد.

۱۰- بعد پیامدی دینداری

تعریف نظری: سازمان دینی جنبه اجتماعی و تعلق کلیسایی دین به شمار می‌رود (شجاعی زند، ۱۳۸۰: ۶۵).

تعریف عملی: در این تحقیق بعد پیامدی دینداری با سنجه‌هایی چون: ۱- کمک کردن به مستمندان، ۲- امر به معروف و نهی از منکر، ۳- مبارزه با بدحجابی و سایر سؤال‌ها با استفاده از طیف لیکرت از طریق پرسشنامه سنجیده خواهد شد.

یافته‌های تحقیق

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات آماری حاصل از پرسشنامه و آزمون فرضیات تحقیق از تکنیک‌های آماری در سطح توصیفی و استنباطی استفاده شده است.

بررسی سیمای پاسخگویان نشان می‌دهد که از نظر جنسیت ۶۲/۲ درصد را زنان و ۳۷/۸ درصد را مردان تشکیل می‌دهند. کمترین سن پاسخگویان برابر با ۱۸ سال و بیشترین سن نیز برابر با ۵۱ سال بود و بیشتر پاسخگویان در مقطع سنی ۲۷-۲۳ قرار داشتند. از نظر میزان تحصیلات ۱۰/۰ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات کارشناسی ارشد، ۶۲/۸ درصد کارشناسی و ۲۷/۲ کاردانی بودند. از نظر وضعیت تأهل ۶۲/۲ درصد پاسخگویان (فرزندان) مجرد، ۳۶/۰ درصد متأهل و ۱/۸ درصد مطلقه بودند. از نظر تعداد پاسخگویان در هر دانشکده می‌توان گفت بیشترین تعداد پاسخگویان ۱۵۶ نفر از دانشکده فنی مهندسی و کمترین تعداد پاسخگو ۲ نفر از دانشکده کشاورزی می‌باشند. تعداد ۶۴/۷ درصد از پاسخگویان بومی بوده و دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند و تعداد ۳۵/۳ درصد از پاسخگویان غیربومی بوده و دارای کمترین فراوانی می‌باشند. از نظر محل سکونت ۷۸/۵ درصد پاسخگویان همراه خانواده، ۶/۰ درصد با دوستان و ۱۵/۴ درصد در خوابگاه دانشجویی سکونت دارند. از نظر مذهب ۸۹/۷ درصد پاسخگویان شیعه و ۱۰/۳ درصد پاسخگویان سنی هستند. از نظر قومیت ۷/۰ درصد پاسخگویان فارس، ۷۵/۵ درصد ترک و ۱۷/۵ درصد کرد می‌باشند.

یافته‌های استنباطی

فرضیه اول: بین بعد اعتقادی دینداری دانشجویان و آشنایی آنان نسبت به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد.

جدول (۲): آزمون همبستگی پیرسون بین بعد اعتقادی دینداری و آشنایی نسبت به حقوق شهروندی

متغیر ۱	متغیر ۲	مقدار ضریب	سطح
بعد اعتقادی	آشنایی نسبت به حقوق	۰/۶۲۶	معنی‌داری
			۰/۰۰۰

بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی
(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلیخال)

دینداری	شهروندی

با توجه به جدول (۲)، مشاهده می‌شود سطح معنی‌داری آزمون $0/000$ کمتر از $0/05$ می‌باشد بنابراین فرض صفر رد شده و با اطمینان 95% می‌توان گفت رابطه معنی‌داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. با توجه به مثبت بودن علامت ضریب همبستگی ($0/626$) بین دو متغیر رابطه مستقیم برقرار است، یعنی با افزایش یکی دیگر نیز افزایش می‌یابد.

فرضیه دوم: بین بعد مناسکی دینداری دانشجویان و آشنایی آنان نسبت به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد.

جدول (۳): آزمون همبستگی پیرسون بین بعد مناسکی دینداری و آشنایی نسبت به حقوق شهروندی

متغیر ۱	متغیر ۲	مقدار ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی‌داری
بعد مناسکی دینداری	آشنایی نسبت به حقوق شهروندی	$0/565$	$0/000$

با توجه به جدول (۳)، مشاهده می‌شود سطح معنی‌داری آزمون $0/000$ کمتر از $0/05$ می‌باشد بنابراین فرض صفر رد شده و با اطمینان 95% می‌توان گفت رابطه معنی‌داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. با توجه به مثبت بودن علامت ضریب همبستگی ($0/565$) بین دو متغیر رابطه مستقیم برقرار است، یعنی با افزایش یکی دیگر نیز افزایش می‌یابد.

فرضیه سوم: بین بعد عاطفی دینداری دانشجویان و آشنایی آنان نسبت به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد.

جدول (۴): آزمون همبستگی پیرسون بین بعد عاطفی دینداری و آشنایی نسبت به حقوق شهروندی

متغیر ۱	متغیر ۲	مقدار ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی‌داری
بعد عاطفی دینداری	آشنایی نسبت به حقوق شهروندی	$0/712$	$0/000$

با توجه به جدول (۴) مشاهده می‌شود سطح معنی‌داری آزمون $0/000$ کمتر از $0/05$ می‌باشد بنابراین فرض صفر رد شده و با اطمینان 95% می‌توان گفت رابطه معنی‌داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. با توجه به مثبت بودن علامت ضریب همبستگی ($0/712$) بین دو متغیر رابطه مستقیم برقرار است، یعنی با افزایش یکی دیگر نیز افزایش می‌یابد.

فرضیه چهارم: بین بعد پیامدی دینداری دانشجویان و آشنایی آنان نسبت به حقوق شهروندی رابطه وجود دارد.

جدول (۵): آزمون همبستگی پیرسون بین بعد پیامدی دینداری و آشنایی نسبت به حقوق شهروندی

متغیر ۱	متغیر ۲	مقدار ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی داری
بعد پیامدی دینداری	آشنایی نسبت به حقوق شهروندی	۰/۷۰۴	۰/۰۰۰

با توجه به جدول (۵) مشاهده می‌شود سطح معنی داری آزمون ۰/۰۰۰ کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد بنابراین فرض صفر رد شده و با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت رابطه معنی داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. با توجه به مثبت بودن علامت ضریب همبستگی (۰/۷۰۴) بین دو متغیر رابطه مستقیم برقرار است، یعنی با افزایش یکی دیگر نیز افزایش می‌یابد.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که دانشجویان تا میزان زیادی نگرش مثبتی نسبت به حقوق شهروندی دارند به نحوی که بیش از ۷۴ درصد آن‌ها با تمامی گویه‌های حقوق شهروندی نظر موافق و خیلی موافق داشته‌اند، و تنها درصد محدودی از پاسخگویان با گویه‌های عنوان شده بر اساس حقوق شهروندی مخالف یا کاملاً مخالف بوده‌اند.

یافته اصلی این مطالعه این بود که در قسمت همبستگی بین ابعاد متفاوت دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی، تمامی ابعاد دینداری مورد بررسی در این تحقیق رابطه معنادار و مستقیم با آشنایی به حقوق شهروندی داشتند، بدین معنا که با افزایش ابعاد دینداری افراد، آشنایی آنان با حقوق شهروندی نیز مثبت‌تر می‌شود و بالعکس. همان‌طور که در تحلیل نظری نشان داده شد به زعم ترنر در جوامعی مثل جوامع غربی که سابقه طولانی در دنیوی کردن جامعه دارند و به مرور ارزش‌های دینی در آن جوامع کمرنگ شده است، عامل اصلی همبستگی اجتماعی روابط شهروندی است. از نظر او با افول ارزش‌های دینی، شهروندی منشأ ایجاد یک فرهنگ مشترک ملی، مجموع مشترک هویت‌ها، و نظام مشترک ارزشی می‌گردد (به نقل از عاملی، ۱۳۸۰: ۱۷۵). البته باید توجه داشت که تحلیل ترنر از شکل‌گیری روابط و حقوق شهروندی مبتنی بر تجربه جامعه مسیحی در اروپای غربی است و قابل تعمیم به تمامی جوامع با بسترهای تاریخی، فرهنگی و دینی متفاوت نیست. اساساً ایده دنیوی شدن که ترنر نیز معتقد به آن است، امروزه مورد انتقاد نظریه‌پردازانی مانند برگر، دیوی، نوریس و اینگلهارت قرار گرفته است. به‌عنوان مثال گریس دیوی (۲۰۰۳) عنوان می‌کند که تجربه دنیوی شدن دنیای غرب یک استثنا است و معتقد است که این تجربه منحصر به اروپای مسیحی است (نوریس و اینگلهارت به نقل از دلبر، ۱۳۸۶: ۱۵۱). در این تحقیق نیز با مشاهده نتایج فرضیه‌ها می‌توان چنین گفت که در جامعه ایران که یک کشور اسلامی است حقوق شهروندی تا حد زیادی از سوی شهروندان رعایت می‌شود و دیندار بودن افراد هیچ

بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین دینداری با آشنایی به حقوق شهروندی
(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال)

خللی در آشنایی آنان نسبت به حقوق شهروندی ایجاد نمی‌کند بلکه تقویت‌کننده حقوق شهروندی افراد نیز می‌باشد، و دین و حقوق شهروندی به‌طور همزمان در کنار هم عامل همبستگی اجتماعی هستند. در میان تحقیقات داخلی و خارجی نیز نتایج مشابه و گاه متناقضی یافت شده است، برای مثال عاملی (۱۳۸۰) در پژوهشی که تحت عنوان «بررسی تعامل جهانی‌شدن، تعلق شهروندی و دین» انجام داده است، در نتیجه‌گیری خود می‌نویسد: تعهدات و تعلقات دینی به مثابه عامل «فراشهروندی» تعلقات شهروندی را در جغرافیای فرهنگی و سیاسی غیردینی تضعیف می‌کند و «شهروندی دینی» را اولویت می‌بخشد (عاملی، ۱۳۸۰).

پیشنهاد‌های حاصل از پژوهش

- ۱- توجه نهادهای آموزشی (دانشگاه‌ها و مدارس) به استفاده از اصول حقوق شهروندی در کتب، مقالات و کلاس‌های درس ضروری به‌نظر می‌رسد.
- ۲- با توجه به یافته‌های پژوهش آشنایی افراد از حقوق شهروندی اهمیت زیادی دارد، بنابراین توجه سازمان‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی به رشد و توسعه افکار و آگاهی افراد از حقوق شهروندی از طریق التفات به امر تبلیغات و آموزش‌های غیررسمی، مورد تأکید قرار می‌گیرد.
- ۳- گسترش اصول حقوق شهروندی در تمامی مشاغل اجتماعی که این مهم از طریق اقدامات سازمان‌های اجتماعی (صدا و سیما، آموزش و پرورش، شهرداری، مؤسسات غیردولتی (NGO)، شورای شهر و...) قابل دسترسی خواهد بود.

منابع و مأخذ

- احمدی، ی. (۱۳۸۸). وضعیت دینداری و نگرش به آینده دین در میان نسل‌ها، مطالعه موردی شهر سنندج. خانه معرفت فرهنگی اجتماعی. سال اول، شماره اول، صص ۱۷-۴۴.
- پورجیلی، ر. (۱۳۸۵). تحلیل محتوای کتب درسی جامعه‌شناسی دوره متوسطه از حیث مفاهیم مربوط به حقوق شهروندی. فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد خلخال، شماره هشتم.
- دیلینی، ت. (۱۳۸۷). نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی. ترجمه: بهرنگ صدیقی و وحید طلوعی. تهران: نشر نی، چاپ چهاردهم.
- دلبر، م. (۱۳۸۸). دینداری و حقوق شهروندی، بررسی جامعه‌شناختی رابطه دینداری با حقوق شهروندی. فصلنامه تخصص جامعه‌شناسی، سال پنجم، شماره سوم.
- رفیع‌پور، ف. (۱۳۸۷). کندوکاوها و پنداشت‌ها. تهران: نشر شرکت سهامی انتشار، چاپ هفدهم.

- شجاعی زند، ع. (۱۳۸۰). دین، جامعه و عرفی‌شدن: جستارهایی در جامعه‌شناسی دین. تهران: نشر مرکز.
- شبانی، م. (۱۳۸۱). تحلیلی جامعه‌شناختی از وضعیت شهروندی در لرستان. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره چهارم، شماره ۳، ۶۰-۸۰.
- فالکس، ک. (۱۳۸۱). شهروندی. ترجمه: محمدتقی دلفروز. تهران: کویر.
- موحد، م و دیگری. (۱۳۸۵). اسلام و دموکراسی: مطالعه جامعه‌شناخت رابطه بین دینداری و تمایل به دموکراسی در شیراز. مجله مطالعات اجتماعی ایران، شماره ۱، سال اول.
- نوابخش، م. (۱۳۸۵). بررسی مفهوم شهر و شهروندی از دیدگاه جامعه‌شناسی. فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی، سال دوم، شماره ۱.